

Edith Steinová

Nejen muž a žena jsou stvořeni k tomu, aby se navzájem doplňovali, ale i jednotlivé generace: každá je povolána k tomu, aby zosobnila a vytvořila cosi nového a vlastního.

Před několika lety jsme se skupinou italských univerzitních studentů putovali střední Evropou a leitmotivem nám byl osud Edity Steinové. Nemělo smysl pokoušet se během jednoho týdne objet všechna místa, kde působila, vybrali jsme jich několik, kde se dala dobře ilustrovat ta která stránka její životní zkušenosti.

Editu Steinovou jsme si vybrali za průvodkyni pro mnohotvárnost její osobnosti: byla židovka, konvertitka ke katolické víře, filozofka, pedagožka a později karmelitánská mniška a mučednice, jejíž život se uzavřel v koncentračním táboře v Osvětimi atd. Zdálo se nám, že se jí dostalo podivuhodného daru umět skloubit jednotlivé stránky své osobnosti, všechna svoje „povolání“ do jediného harmonického celku, že její životní zkušenost je především zkušenost celistvého prožívání. Žádnou podstatnou životní dimenzi nevyklučovala: integrovala studium, práci, meditaci, intenzivní společenský život i chvíle samoty.

Židovské kořeny

Co znamená mít kořeny v židovské tradici, Edita Steinová zdá se docenila až po své konverzi ke katolické víře. Byla nejmladší dcerou židovského obchodníka se dřevem. Její rodina žila ve Vratislavi, tehdy náležející k pruskému území a Steinová sama se v době svého dospívání silně identifikovala s pruskou kulturou. „Jsem židovka a Prušanka“, píše v autobiografické knize věnované období svého dětství a dospívání. Otec zemřel, když bylo Editě pět let, silnou figurou, která kolem sebe sdružovala celý rod byla Editina matka. Matčina zbožnost, její návštěvy synagogy, kam ji při svých návratech do Vratislavi doprovázela, rodinné rituály, Editu poznamenala, přestože se podobně jako někteří další členové rodiny v době vlastního dospívání vzdálila. Nikdo z rodiny, zdá se, svou volbu neformuloval tak rozhodně a otevřeně jako ona: „rozhodla jsem se tehdy, že už se nebudu modlit“, sděluje.

Abychom lépe chápali její vyznání příslušnosti k pruské kultuře, je třeba si uvědomit, že výše zmíněnou větu o prušanství napsala v r. 1933, kdy už Vratislav byla opět polským městem, a je dobře mít na paměti problematičnost kulturní a národní identity tohoto území,¹ na kterou zajímavě upozorňuje Suzanne Batzendorf. Batzendorf ve vzpomínkách na svou tetu Edith Steinovou stručně připomíná dějiny Vratislavi od jejího založení českým knížetem Vratislavem, přes střídání polské, německé a pruské správy až do současnosti. Židé přitom prakticky až po dobu Editiných prarodičů neměli rovnoprávné postavení: nebylo jim přiznááno hlasovací právo, počet židovských rodin ve městě byl limitován atd.

Studium

Studium Editu Steinovou velmi zajímalo, její živá inteligence a bystrý úsudek brzy postřehla celá rodina a trochu si ji proto dobírala, že je trošku přemoudřelá, což jí vadilo, protože, jak poznamenává ve vzpomínkách, chtěla vynikat dobrotou, ne chytrostí. Jako jedna z prvních žen se zapsala na vratislavskou univerzitu, kde navštěvovala přednášky z experimentální psychologie, dějin, filozofie a germanistiky. Časem jí prostředí začalo připadat příliš maloměstské, nechala se proto zlákat na univerzitu v Gotinkách, kde přednášel Edmund Husserl, „uznávaný učitel naší doby“, píše Edita.

Psychologie pro ni brzy ztratila půvab, připadlo jí, že jí dosud schází pevný základ a přiklonila se ke studiu fenomenologie, která se jevila jako příhodná metoda pro výzkum empatie, kterým se začala zabývat. Návrat k věcem samým, k tomu, co samy sdělují, neuvážnout v předporozumění odpovídal charakteru její osobnosti, která cítila potřebu sestoupit ke kořenům věcí, k jejich jádru. Během studií se opakovaně navracela k motivu pravdy, skutečnosti, uvnitř určitého duchovního neklidu, který ji po rozhodnutí k odvratu od tradiční rodinné víry neopouštěl. „Mé hledání pravdy bylo mou pravou a skutečnou modlitbou,“ dodá k tomu později.

Edita Steinová se jako každý normální student nechala dotvářet prostředím, ve kterém se pohybovala, její studentský život obsahoval krom přednášek a čteb výlety do okolní krajiny a do hor, živé debaty s kolegy, občasné osobní krize a pochyby. Tyto stránky její autobiografie si zřejmě uchovaly nejvíce bezprostřednosti a živosti jejího charakteru.

¹ K tématu prožívání národní identity, domova, přináležitosti k určité kultuře viz text Edith Steinová, domov a smíření, in *Češi a Němci v nové Evropě – naděje jako smíření. Sborník z mezinárodní vědecké konference Olomouc 10.12.2005*. Olomouc, Speranza 2006, 120-125 anebo na těchto stránkách v rubrice *Spiritualita*.

Lidé, kteří ji znali, zanechali svědectví o její přirozené autoritě a sebeovládání, ale také smyslu pro humor a schopnosti. „Stávala se pro všechny vším... radovala se s druhými, sdílela jejich starosti... někdy jakoby se dokonce stávala hříšnicí spolu s hříšníky...“ píše R. Walzer.

V té době také uzavřela životně důležitá přátelství s manželi Reinachovými, Hedwigou Martiusovou, Romanem Ingardenem ad.. Mnohá přátelství se stala příležitostí k dalšímu intelektuálnímu i lidskému dozrání, v klimatu této tvořivé konfrontace s přáteli a kolegy vznikala její první zásadní práce o empatii, které si velmi cenil sám Edmund Husserl.

Také vztah Edity Steinové k Husserlovi procházel různými proměnami: od obdivu k uznávanému mistrovi a snahy získat si jeho uznání a skutečně navázaného přátelství („u Husserlů byla jako adoptovaná dcera, patřila k domu“)² a spolupráci k postupnému vzdálení. Když po válce dokončila studia, stala se jeho asistentkou, přepisovala a upravovala jeho přednášky – dokud nezačala vnímat, že přijatá role jí poskytuje málo prostoru pro rozvinutí vlastní originality.

Událost první světové války ji postavila před nutnost volby, jaké postavení zaujmout. S pocity povinnosti vůči vlasti a vůči člověku v nouzi přerušila svá univerzitní studia a nechala se vyškolit ke zdravotnické službě. Byla odeslána do vojenské nemocnice v Hranicích na Moravě a svou šestiměsíční zkušenost s raněnými a umírajícími lidmi, kterou tam prožila, s překvapujícími detaily ze všedního života v celkově nenormální situaci války, opět rozsáhle popsala ve své autobiografii (tato část autobiografie vyšla v českém překladu na pokračování na stránkách časopisu Karmel v l. 1998-1999).

Její smysl pro podrobné a často dosti otevřené líčení životních situací a postav včetně členů vlastní rodiny a to v době, kdy většina z nich dosud žila, je poněkud překvapující. Podle dobových svědectví Edita Steinová skutečně v jistém období vynikala zvýšenou mírou kritičnosti a ani ve své autobiografické knize se nezastavila před zmínkou o konfliktech v rodině či o negativních rysech blízkých lidí. Její neterť líčí pozdvižení, které první vydání Editiných vzpomínek po válce vyvolalo mezi rodinnými příslušníky. Snad je však dobré si uvědomit účel, kvůli kterému text vznikl a který autorka sama sdělila: chtěla (v r. 1933!) představit „morálku“ jedné typické židovské rodiny zasazené do kulturního kontextu své doby, nijak zvlášť se neodlišující od kterékoli jiné německé (nežidovské) rodiny, s týmiž problémy.

Vliv prostředí na jedné straně (přednášky Schellerovy, Reinachovy, přátelství a debaty na témata víry ad.) a četby ji vedly k přehodnocení původního stanoviska ohledně vlastní víry. „Nemohla jsem dál ignorovat přítomnost náboženských fenoménů“, prohlásí. „I když jsem se stále ještě systematicky nezabývala náboženskou otázkou, protože jsem měla mysl příliš zaujatou jinými myšlenkami, téměř nevědomky jsem jí byla ovlivněna.“³ Jednou z nejznámějších epizod života Edith Steinové je rozhodující noční četba Vlastního života napsaného Terezií Avilskou, který našla v knihovně své protestantské přítelkyně. Ráno si koupila průvodce mší a katechismus a začala se nábožensky vzdělávat, aby se mohla nechat pokřtít.

Právě tady se paradoxně navrátí k promýšlení své příslušnosti k židovskému národu, jednak protože rozhodnutí ke konverzi ke katolictví vneslo nechtěný a hluboký konflikt do jejího vztahu s matkou, který v jisté míře přetrvává až do matčiny smrti, a jednak ji povede k stále většímu porozumění starozákonním postavám jako královna Ester, která v ohrožení vlastního lidu dává všanc vlastní život.

„Být před Bohem za ostatní lidi, za všechny“, bude později formulovat své základní přesvědčení, které ji vedlo ke vstupu na Karmel.

Přednášky a učitelská činnost

Během svých četných přednášek v různých evropských městech byla Edita Steinová pozvána také na pražskou univerzitu. Jejími tématy byla role ženy v současné společnosti, otázky z oblasti pedagogiky a antropologie, později se začala věnovat fenomenologické reinterpetaci Tomáše Akvinského.

² Svědectví je citováno v MIRIBEL, Edith Stein, Cinisello Balsamo 1987, 45.

³ E.S. cit. in MIRIBEL, 44.

Po léta se snažila vymoci si souhlas svých duchovních otců a přátel ke vstupu na Karmel. Rafael Walter, opat beuronského benediktinského kláštera, kde Edita Steinová trávila čas svých duchovních obnov, k jejímu přání odejít na Karmel říká: „nevstoupila tam, protože by toužila po přísné askezi, nebo aby umírala sobě samé uprostřed každodenních zápasů, ne, ona Karmel už dlouhou dobu milovala a velice si přála tam vstoupit.“ Mohla se stát právě tak dobře benediktinkou, protože milovala beuronskou liturgii, mohla být dominikánkou v klášteře, při kterém léta vyučovala – jestli se stala karmelitkou, byla to zřejmě ona ne vždy zcela logická přitažlivost lásky, o které ona sama napsala: „věděla jsem, že na Karmelu pro mě Bůh připravil něco zvláštního, co bych jinde nenašla.“

Když ji tam navštívila její přítelkyně Hedwiga Conrad-Martius, odnesla si dojem, že přes těžkosti, které přinášela nutnost adaptovat se na zcela jiný životní styl, našla spokojeného člověka: „Byla šťastná jako dítě.“

Modlitba

Nejen v klášteře, ale po celá léta svého působení na univerzitě udivovala schopností vytrvalé a hluboké modlitby. Aby si ujasnila cestu povolání, strávila celý jeden Velký pátek v kostele. Její duchovní průvodce, benediktin Walter ovšem dodává, že neprosila o žádné mimořádné dary, „přála si prostě tam spočinout“. K modlitbě často nepotřebovala další texty, ani jí nevyužívala k přípravě na další činnost. Modlitba však pro ni nebyla ani únikem před realitou: „Čím hlouběji je člověk ponořen do Boha, tím více musí vyjít ze sebe, to je vstříc světu, aby do něj vnášel božský život,“ napsala.

„Nejhlubší podstatou lásky je odevzdání se druhému. Bůh, který je láska, se odevzdává svému stvoření, které sám láskou stvořil,“ píše v jednom ze svých děl.

Její mučednická smrt může být vyložena jako láska dovedená do důsledků: dát život za druhého, a to ne za přítele, ale za lid, který ji místo sounáležitosti projevoval spíše nepochopení a odmítnutí – jak židovští příslušníci vlastní rodiny, pro které její volba křesťanství zůstávala nepochopitelná, tak Němci, pro které se přes prokázaný vědecký přínos zařadila mezi ty, které bylo zapotřebí z veřejného života odstranit. V r. 1933 byla zbavena práva vyučovat na univerzitě, později musela opustit také kolínský klášter, aby svou přítomností neohrozila nejen sebe, ale celou tamější komunitu a ani holandský Karmel v Echtu ji neuchránil před hromadnou deportací všech katolíků židovského původu do koncentračních táborů.

Z posledních dnů jejího života se nám dochovaly jen útržkovité zprávy o tom, jak se snažila i posledním chvilím uchovat rozměr lidskosti a starosti o druhé. Několik málo svědectví, které máme o její cestě do Osvětimi, popisují její neuvěřitelný klid uprostřed veliké paniky transportu a projevů extrémní úzkosti, ve zmatku davu se ujímala péče o opuštěné děti a snažila se tišit jejich pláč. Přesné datum a místo její smrti neznáme, zemřela zřejmě kolem 9. srpna 1942 krátce po příjezdu do Osvětimi.

- dč -

Prameny:

STEIN, Edith.: Aus dem Leben einer jüdischen Familie, Edith-Stein-Werke, VII, (úryvky jsou překládány z italského vydání *Storia di una famiglia ebrea*. Città Nuova 1999.)

STEIN, Edith: *Come giunsi al Carmelo di Colonia*. (Con commenti e integrazioni di M.A. Neyer.) Edizioni OCD 1998.

MIRIBEL, Elisabeth de: *Edith Stein. Dall'università al lager I Auschwitz*. Paoline 1988.

BATZDORF, Susane: *Zia Edith*. Edizioni OCD, Roma 2001.

HERBSTRITH, Waltraud: *Edith Stein. Vita e testimonianze*. Città Nuova 1998.

NEYEROVÁ, Maria Amata: *Edita Steinová. Život v dokumentech a obrazech*. Kostelní Vydří 1993.

BOUFFLETT, Joachim: *Edith Stein. Filosofia crocifissa*.

GIOVANNA DELLA CROCE: *Edith Stein. Santa Teresa Benedetta della Croce*. Mimep-Docete, Monza 1998.

TERESIA RENATA DE SPIRITU SANCTO: *Edith Stein*. Morcelliana, Brescia 1959.

PRÉGARDIER, Elisabeth- MOHOR, Anne: *Passione in agosto. Edith Stein e i suoi compagni di martirio*. Mimep-Docete, Monza 1999.

Přehled knih dostupných v češtině viz www.kna.cz